

Այս փաստակար միջատի զէմ կռուելու համար խորհուրդ ենք տալիս ձեռք առնել հետեւեալ միջոցները:

Ա. Աշխատել աշնանացան հացարոյսերի ցանքը, որքան կարելի է, վաղ կատարել, աչքի առաջ ունենալով, որ այդպիսով կատարուեն աւելի առողջ և ոյժեղ բոյսեր, որոնք թէպէտ և կենթարկուեն Վրդթորածանձի աշնանային սերունդի յարձակմունքներին, բայց համեմատաբար աւելի հիշտութեամբ կտանեն փնտար և աւելի քիչ զգայի կլինի նրանց համար, ուստի և շատ ճշշին կլինի կորուստը: Կան և այնպիսի միջատարաններ, որոնք ընդհակառակը, խորհուրդ են տալիս, որքան հնարաւոր է, աշնանացանն ուշ սկսել (այսպէս օր. սեպտեմբերի վերջերին, հոկտեմբերին), հաշուի առնելով, որ այդպիսով հացարոյսերը ծիւրեր կարծակին, կրարձրանան այն ժամանակ, երբ արդէն զգթորածանձի աշնանային սերունդը վերջացած կլինի և այդպիսով բոյսերը ազատուած կլինեն յարձակմունքներից: Բ. Այնպիսի զէպքերում, երբ շատ է տարածուած այս փնտար միջատը, խորհուրդ ենք տալիս չափաւորել աշնանացանքերը և նրանց տեղ առատորէն զարնանացան անել: Գ. Յորենի կամ հաճարի հրապուրիչ ցանքեր անել: Աշնանացանքի հացարոյսերը հասնելուց յետոյ յուլիսի վերջերին կամ օգոստոսի սկիզբներին նրանց կից հողի նեղ շերտերի մօտաւորապէս $\frac{1}{2}$ սաժ. լայնութեան վրայ, ցանել ցորեն, հաճար: Հարաւային երկրներում եթէ այդ տեսակ հրապուրիչ ցանքերը շատ վաղ է կատարած, օգոստոսի սկիզբներին պէտք է անպատշաճ խորը կերպով վարել և վրան ծանր հարթիչ (КАТОКЪ) գլորել: Բոյսի մատաղ ծիւրերի վրայ, աշնանացանի հացարոյսերը հաւաքելուց յետոյ, փնտցած բոժոժներից դուրս եկած զգթորածանձերը ձուեր են դնում: Այդ հրապուրներով կարելի է պաշտպանել աւելի ուշ երեւացող աշնանացանքերի նորածիլ բոյսերը զգթորածանձի յարձակմունքներից և այդպիսով չարիքը կենդրոնացնել որոշ տեղերում: Երբ հրապուրելու համար ցանած ցորենի նեղ շերտերում որդերը կոխեն հարսնեակներ դառնալ, պէտք է խիստ զուգորով փնտրել և դեռ աւելի խորութեամբ վարել, որից և

որդերն ու հարսնեակները հողի տակ դնալով, կոչնչանան: Դ. Փանի դեռ հատիկները հատիկերի մէջ կատարելապէս չեն չորացել, պէտք է քաղել արար: Ե. Գլթորածանձի բոժոժներից դուրս գալուց առաջ, պէտք է հնձից յետոյ այս միջատով վարակուած խոզանները անմիջապէս այրել:

Խիստ մեծ է սրա հասցրած փնտար զիւղացիների մանաւանդ ցորնի արտերի համար: Գլթորածանձը տարածւում է քամու օդնութեամբ, որ քշում տանում է հեռաւոր երկրներ և հարսնեակների օգնութեամբ, որոնք ուրիշ երկրներ են տարւում յարդի հետ միասին: Գլթորածանձի որդերին առանձնապէս փնտար են միքանի տեսակ պարազիտներ—մանրիկ կենդանիներ, որոնք կարճ ժամանակուայ ընթացքում բնաջինջ են անում հազարաւոր այդպիսի միջատներ: Այդ պարազիտները զանազան տեղերում տարբեր չափով են տարածուած լինում: Եթէ մի օր և է արտի զգթորածանձի որդերը մեծ տոկոս են կալմում (երբեմն 90% -ից բարձր), այն ժամանակ չպէտք է այդպիսիները ոչնչացնել, որովհետեւ նրանց հետ միասին կոչնչանան նաեւ օգտակար պարազիտները:

(Կը շարունակուի).

Գ. 2.

ՔԱՀԱՆԱՆԵՐԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ ՄԻ ՔԱՆԻ ԽՈՍՔ *

Մեր եկեղեցական—հասարակական կեանքի հրատապ խնդիրներից մէկն է և քահանաների ապահովութեան հարցը, որը հետաքրքրութեամբ քննադատուում է թէ ճաճ կահայոց թէ Ռուսահայոց մամուլի մէջ:

Այդ բանին առիթ տուին Բաթումի քահանաների ռոժիկ սահմանելու որոշումը:

* Մեկ սիրով սպում եմք Շնոր. Նիկողայոս սարկաւազի այս յօդուածը, որովհետեւ մեր եկեղեցու ներքայ հրատապ խնդիրներից մէկին և վերաբերում, բայց համաձայն լինի նորա լոյս տեսնելու օրի մասին առիթ կուենամք ցրելու:

որը հաստատուեց ներկայ Վեհափառ Հայրապետի կոնդակով, և վերջերումս Գեր. Արիստակէս եպիսկոպոսի «քահանայական խնդիր» վերնադրով գիրքը:

Բաժնու մի գէպքի համար արժ. Մեկեան քահանան «Մշակում» և ապա «Արեւելքում» տեղեկութիւն տուեց և հաղորդեց ուժիկ սահմանելու բոլոր պայմանները: Ա՛յդ առիթ տուաւ «Արեւելեան մամուլում» այս տարուայ № 12 «Հովիւ» ստորագրող անձին՝ մի յօդուած հրատարակել «Նուէր թէ հարկ» վերնադրով քննադատութեան ենթարկելով ուժիկի հարցը և հակառակ համարելով աւետարանի ոգուն սրան պատասխանեց «Բիւզանդիոն» 1155 և 1156 համարներում՝ պաշտպանելով ուժիկի խնդիրը նոյնպէս և «Արեւելքը» 4385-ում միացաւ վերջին կարծիքին: «Սուրհանդակը» արտասպեց «Նուէր թէ հարկ» յօդուածը:

Ռուսահայոց մէջ այդ խնդիրը սկզբունքի տեսակէտից քննութեան և հակաձառութեան չենթարկուեց, երեւի նրա համար որ ընդհանուրի կարծիքով քահանաների կեանքը ապահովեցնելու ամենալաւ միջոցը ուժիկի նշանակելըն է և այդ համապատասխան է աւետարանի և մեր եկեղեցու ոգուն: մանաւանդ որ Վեհ. կաթողիկոսի հաստատութեամբ վաւերացել է և օրինական ոյժ ստացել:

Որովհետեւ «Հովիւ» հայոց բարձրաստիճան հոգեւորականներից է և նրա կարծիքը կարող է նշանակութիւն ունենալ որոշ շրջանումս ուստի արժէր հովուի յարուցած խնդրին նայել պատմական-իրաւական տեսակէտից պարզելով այն հարցը, թէ արդեօք ուժիկի նշանակելը ունի պատմական հիմք թէ ոչ, կամ հակառակ չի՞ մեր եկեղեցու ոգուն և սահմանադրութեանը:

Հովիւը յայտնելով որ Բաժնումում Պօլսում արդէն որոշումներ են արել ուժիկի նշանակելու քահանաներին, կամ այդ ծանուպարհով են կամենում զնալ զանում է որ ժողովրդի ազատական նուիրներով քահանայի կեանքը ապահովելը աւելի գերադասելի է քան ուժիկի-հարկով, որովհետեւ բացառում է Հովիւը նախ որ շահասնչ քահանաները չկարողանալով սակարկեալ փողերը ժողովել, պիտի դիմեն քաղաքական իշխանութեան:

Երրորդ՝ երբ քահանաները սակացոյցներով ժողովրդից դրամ են պահանջում, այն ժամանակ քահանայք պաշտօնեայք կը լինին Սակարանի և ոչ Աւետարանի, որոնց նմաններին Յիսուս աքսորեց տաճարից:

Երրորդ՝ քահանաները պիտի ապրին միայն նուէրներով և ոչ տուրքով կամ ուժիկով: Նուէրն փոխել տոբքի կամ ուժիկի՝ կնշանակէ նուիրման հոգւոյն դէմ մեղանշել: Նուէրի փոխարէն արտաքոյ եկեղեցւոյ տուրք կամ ուժիկի դանձել՝ կրնշանակէ ժողովուրդից ցրտացնել Աստուածապաշտութենէ, ցրտացնել եկեղեցի յաճախել, մեռցնել միաբանական ազօրքի և դոհարանութեան հոգին: Ապա՝ վերջացնելով խօսքը հովիւը ասում է, չպէտք է նոր դրութիւններ քարոզել, առանց եկեղեցւոյ անցեալն ու ներկայն ճանաչելու և առանց ապագային վնասներն նախադասելու: Բարոյականով պէտք է ապահովել նիւթականն և ոչ թէ նիւթականով բարոյականն (տես Արեւելեան մամուլ № 12):

Եթէ ամփոփենք Հովուի խօսքերը կրաստաննք այս, որ հոգեւորականին ուժիկ տալը հակառակ է մեր եկեղեցու սկզբունքին և անցեալին՝ և ներկային էլ վտանգ է սպառնում հոգեւորականը պիտի ստանայ միմիայն իրան շնորհած նուէրը ժողովրդականներից և նրանով էլ բաւականանայ:

Հովուի այդ դիմաւոր երեք կէտերին պատասխանած լինելու համար, նախ՝ տեսնենք նախկին դարերում հոգեւորականները ինչպէս էին ապահովում մեր եկեղեցական հին կանոնները ինչպիսի կարգեր էին որոշել անտեսականի նկատմամբ: Արդեօք ծիշդ է նկատում Հովիւը որ եկեղեցու անցեալին հակառակ է ուժիկը և տուրքը—հարկը բոլորովին տարբեր բաներ են քան նուէրը: Հովիւը բոլորովին հակառակ է տուրքը հարկ բառերին, դործ է ասում միայն նուէրը: Նուէր ասելով Հովիւը հասկանում է այն ինչ որ մենք բոլորս ենք հասկանում: այսինքն նուէրն այնպիսի մի ընծայ է՝ որ մէկը միւսին տալիս է ազատական կերպով, նուիրատուն կարող է տալ և չտալ և ոչ որ չի կարող ստիպել, կամ յանդիմանել կամ պահանջել որ նուիրատուն անպատճառ ընծան տայ, եթէ նուիրատուն ստի-

է. Բ. կանոնները նորոգում են այն անձանց, որոնք սահմանած տուրքերը չեն հատուցանում:

Ղաղար Փարպեցին առձիկ էր ստանում վանահայրութեան ժամանակ. «խի ինչ որ տարեկան ինձ կարգել էին տէր Ներսէճը և Հրահատը—կերտիւի հանդերձի և ձիան համար—յայտնի չէ,..... այն բաւականանում էր ինձ և երբեմն զբանցով վանքի պէտքերն էի հոգում» (տես թուղթ): Կաղանկատուացին յիշում է 5—դարու մի ժողով Աղուանից աշխարհում, որտեղ սահմանել են մի քանի կանոններ քահանաների տուրքերի վերաբերմամբ: «Ազատ մարդոյ և թագաւորազգի որ ինչ հոգւոյն մասն է տացէ իւրովք ձեռովք ի կենդանութեան՝ ձի թամբաւք և սանձիւք, և զոր ինչ կարողութիւն իւր տացէ, ապա եթէ ի կենդանութեան չտացէ, յետ մահուան ընտանիք տացեն..... ապա մէկ մէկ յիշում է իւրաքանչիւր ժողովրդականի տալիք տուրքը, վերջում ասում է՝ Զայս պայման արարին եպիսկոպոսն և քահանայք և ապա մարդիկ առաջի արքային» (տես մեր կանոնադրքերը և Կաղանկ): միթէ ազատ նուէրը կարող է թագաւորի և մեծամեծների ժողովի որոշման խնդիր դառնալ:

Դուինի 555 թուի և 648-ի ժողովների կանոնները և ուրիշ ժողովներինը սահմանում են տուրքերի բաշխման այնպիսի կարգ, ինչպիսին Բաթումն է կարգել, միայն այն տարբերութեամբ, որ այնտեղ պտղի էին տալիս, այստեղ դրամ. այս մասին մի քիչ յետոյ:

Օրբերեանը ԺՎ. դարում գնում է այն տուրքերը, որ պարտաւոր են վճարել 600 զիւղ ծաթեւ վանքին. «Սկսեալ երկուսուսան գաւառաց հալէ՛ կեղեցւոյ ըստ հին Սահմանացն.....»: Այստեղ շեշտում է հարկ բառը, չի ասում «նուէրք եկեղեցւոյ» —:

Արքահայր կաթողիկոսը 1734-ի կոնդակում հրամայում է խտիւ ժողովել հետեւեալ տուրքերը. «պտղի սրբադրամի հոգեբաժին, կողոպուտի ժամոց, կնքահարկի քառանկոյ, տեառնական հարսանեաց»:

1836 թուի պալատիկան թուում է օրի-

նակատարութիւնների համար ստանալիք տուրքերի քանակը զբաւով:

1844 թուից Պետերբուրգի և Մոսկուայի հոգեւորականները առձիկ են ստանում մինչև այսօր ուրեմն Ներսէս Ե., Բաթումի, Գեորգ Դ., Մակար և Ներկոյ Վահագն. Կաթողիկոսը կանոնական են համարել և ոչ հակառակ մեր եկեղեցու կանոններին:

Մեր եկեղեցականները մի մասը, առաջնորդները, յաջորդները բոլորը առձիկ են ստանում:

Մինչև անգամ Պոլսոյ պատրիարքները տէրութիւնից թողալ են ստանում (300 ոսկի):

Ներկայ Վեհ. Հայրապետի կարգադրութեամբ Բագուի մարդասիրական ընկերութիւնը տարեկան 1500 բուրլի է յանձնում կոնսիստորիային, Նամակու աղքատ զիւղերի քահանաներին առձիկ նշանակելու համար:

1886-ին մարտի 18-ին Անիոյ սահմանելով քահանայացուներին հասանելիք հոգեւրի քանակը և տուրքերը պատուիրում է «քահանայք ունին զիրաւունս ի վերայ հիման 1048 յ..... ընդ ձեռն վիճակային իշխանութեան և միջոցաւ պատշաճաւոր քաղաքական իշխանութեան պահանջելով զայնս ի հասարակութեանցն» —

Իսկ այժմ ինչ են արել Բաթումից:

Նրանք համալսօսական են կազմել և ուրոշում արել և ամէն մէկի տալիք տուրքը սահմանել այնպէս, ինչպէս Ս. Սահակ 32, 40, 41, 42, 43 կանոններով արել է. և փոխանակ վանքաւորներին ս. Սահակի և Գանգրի ժողովի նման օրհնութիւնից զրկելու և նորոգելու, նրանց կանչում են դատարան և արդարութեան ձեռքով պահանջում տալիքը. միթէ բովանդակութեան կողմից Բաթումից արածը բոլորովին նոյն չէ, ինչ որ արել են Տրդատից սկսած մինչև այսօր մեր պապերը Տրդատի ժամանակ զբաւի փոխարէն հոյ էին տալիս, այսօր հոյի փոխարէն դրամ են տալիս:

Այսպէս ասելով ես չեմ պնդում, որ հոգեւոր տուրքերը պահանջուեն տէրուհական հարկերի խտութեամբ, ոչ քաւ լիցի:

Այդ տուրքերը ժողովուելով ընդհանուր համաձայնութեամբ, այդպիսի խիստ միջոցներ-

րի ղիմելու տեղիք չեն ապր: 1850-ին դեռ
ևս Ներսէս Ե. հրամայում էր Շամախու
կոնսիստորիային իններորդ պատուէրով «գնուի-
րեալն յանուն պսակաց կամ յանուն նըն-
ջեցեաց և այլոց որով և իցէ անուամբ ընկալ-
նուլ մի որպէս հարկապահանջ բռնադատու-
թեամբ այլ որպէս քարոզիչ յաղագս հա-
տուցմանց հոգեւորական նուիրանաց ըստ Աս-
տուածային պատուիրանաց . . .»:

Իսկ այժմ հոգեւորականը դատարանի հետ
գործ չունի ժողովուրդը ընդհանուրի համա-
ձայնութեամբ տուրքերի քանակը որոշում է և
բաժանում է իւր անդամներին վրայ այս ձեւը
չի լինում բռնադատական հարկի այլ ա-
զատական և բոլորի կամքով եղած, եթէ մի
որ և է օրինակաց անձից երեցվոխանը կամ
տուրք հաւաքողը դատարանով կպահանջի տա-
լիքը, սա էլ չի լինիլ բռնութիւն, որովհետեւ
հասարակական կարգերը անհատի քմահաճոյ-
քի չեն ենթարկուում և զուր է հովիւը հա-
մեմատում դատի ղիմելը Պօղոս առաքեալի
յորդորի հետ որ գրում էր. Միթէ ձեր մէջ
մի հաւատացող մարդ չկայ որ անհաւատնե-
րի դատարանին էք ղիմում:

Վերոգրեալներից կարելի է եզրակաց-
նել, որ այս խնդրում տուրքը հարկի ռոճիկի
նուէր շատ տարբերութիւն չունին որ ռոճիկ
նշանակելը ոչ թէ հակառակ՝ այլ համա-
պատասխան է մեր եկեղեցական կանոններին,
որ ռոճիկ նշանակելով մօտենում ենք այն ա-
ռարկութեան, որին ձգտում է ինքը Հովիւը,
այսինքն որ բարոյականը նիւթականին կառա-
վարի և ոչ նիւթականը բարոյականին և վեր-
ջապէս արդարադատութիւն պահանջելը չի
նշանակում մեր եկեղեցուն փնտելի Իսկ
քահանայի համար գերադասելի է ստա-
նալ տուրքերը մի հոգեւց՝ քան 2000 անձից
այս ձեով նա ազատուում է անպատուարեր
սակարկութիւններից պսակ և զանազան օ-
րինակատարութիւնների կատարելուց առաջ
ազատուում է ընդ միշտ տնօրհնէքին զանա-
զան դռներ փակ գտնելուց: Թէ Հովիւը տե-
սած լինէր գիւղերում անթիւ անհամար վե-
ճերը քահանաների և ժողովրդականների մէջ
օրինակատարութիւնների վճարը չտալու պատ-
ճառով, զրանից առաջացած կռիւները հայ-

հայանքները, անպատճառ կանգէր՝ որ աւե-
տարանի աշակերտների պատիւը կվերականգնի
միմայն սակացոյց որոշելով: Հովուի գրուած-
քի գաղափարական կողմը սկզբունքի տեսա-
կէտից բոլորովին ճիշտ է և փաստաւոր վեհու-
թիւն է ներշնչում, բայց այդ անդորճական է
այն կողմից որ հոգեւորականներս չունենք այն
գաղափարական բարձրութիւնը, ինչ որ պա-
հանջում է աւետարանը: Ճիշտ է կուսակրօ-
նութիւնը ստեղծուել է այն նպատակով, որ
բարձր բարոյական գաղափարների ախոյեան
հանդիսանայ և իրաւունք ունենայ ժողովրդ-
դին տակուր ժողովուրդի եկ ետեիցս և կմաք-
րուես պարբերիս և մեռնելիս յաղթանակով
բարբառի ևս յաղթեցի աշխարհի: Բայց այդ-
պէս է, ունենք այդպիսի կուսակրօնութիւն:
Եթէ կուսակրօնները աւետարանի ետեից գնալ
դժուարանում են, ուր մնաց ամուսնացած
հոգեւորականները որոնք տունս տեղի բնոտ-
նիք, որդիք ունեն, միթէ զրանց կեանքը
ընդ միշտ ապահովուելը հակառակ է աւե-
տարանին:

Եւ զուր է Հովիւը Բաթումի ռոճիկի որոշ-
ման Վեհափառ Հայրապետի կողմից հաստա-
տելը օրէնսդատութեան և ասանդատութեան
դէմ համարում, ընդհակառակն Վեհ. կաթու-
ղիկոսի այդ հաստատական կոնդակը՝ շարունա-
կութիւն է Լուսաւորչի, Տրդատի, Սահակի
կարգադրութիւնների: —

Գալով քահանայական խնդրի երկրորդ
մասին որ յարուցեց Գեր. Արիստակէս եպիս-
կոպոսի գիրքը, կանգ կառնենք միայն մի գըլ-
խաւոր կէտի վրայ, որով զբաղուեց պ. Արաս-
խանեան «Տարազի» վերջին համարներում, այն
է իւրաքանչիւր քահանային յանձնուելիք ծիս-
քանակի վրայ:

Քահանաների տնտեսական ապահովութեան
խնդրի եթէ ոչ գլխաւորը՝ դռնէ գլխաւոր մի-
ջոցներից մէկը կազմում է ծիսերի հարցը:

Թէ արդեօք ծխաբաժնութիւնը գոյու-
թիւն ունէր հին ժամանակ մեր մէջ, այդ մասին
ունենք հատ ու կտոր տեղեկութիւններ, ասա-
հակի Դուինի 555 և 648 թուի ժողովների
և Աղուանքի—Վաչականի ժողովի կանոննե-
րում: Բոլոր կանոնները մի առ մի չեմ բերիլ,
որովհետեւ շատ կձգձգուի խնդիրը, կլիշեմ

միայն ընդհանուր կէտերը:

Այդ կանոններից երեւում է. 1) որ ծխարածանութիւնը գոյութիւն է ունեցել և՛ դարուց սկսած, 2) ծխարածանութեան ժամանակ միշտ մեծ դեր են խաղացել ծարպիկ և որկրամոլ քաջանաները, 3) որ զրանից այնպիսի ազմուկներ, կոխներ են առաջացել որ Վուենի 555 և 648 թուականների ժողովները խաղառ արգելել են պողի և մուտքի պատճառով ծխեր բաժանելը: Մինչև անգամ 648-ի 5-րդ կանոնը պատուիրում է՝ որ իւրաքանչիւր քաջանայ ինչքան ծուխ ունի քիչ թէ շատ, նրանով էլ բաւականանայ: Բայց թէ ծխանաժամութեան խանգարումը ուղղակի հեռանք էր սաստիկ կոխների և վէճերի այդ երեւում է նախ նրանից, որ Ներսէս-ի ներկայութեամբ քաջանաները եկեղեցում ահադին վէճ են բարձրացրել պողի բաժանման ժամանակ և երկրորդ՝ և՛ դարու Աղուանից ժողովի 6-րդ կանոնից, որ ասում է. «Եթէ վանաց եկեղեցիները շատ են և ժողովուրդը քիչ և ուրիշ վանաց ժողովուրդը շատ է և երեցները քիչ, շատ ժողովուրդից մի մասն վերցնեն և տան քիչ ժողովուրդ ունեցող երեցներին»:

Այդ վէճերի առաջն առնելու համար երկու ժողովների կանոնները որոշեցին, որ բոլոր ծխականները իրանց տուրքը տանեն զբխաւոր քաջանայի տունը—եկեղեցին և այդ տեղ բոլոր քաջանաների ներկայութեամբ և մասնակցութեամբ կանոնաւոր բաժանուին այսպէս. «Բխաւոր քաջանային $2\frac{1}{2}$ բաժին, քաջանաներին 2 բաժին, սարկաւազներին $1\frac{1}{2}$ բաժին, դպիրներին և պարկեշտութեամբ ապրող այրիներին 1 բաժին . . . » (Վուենի ժողով 555 թ. 13 կանոն):

Վուենի ժողովի այս սահմանը, այսինքն բոլոր զիւղի արդիւնքի մի տեղ ժողովելը և կանոնաւոր բաժանելը ամենափառաւոր սկզբունքն է, որը շատ տեղերում մինչև այսօր գործադրւում է և ըստ ձեռի շատ նման է Բաթումի ուժնի սահմանման: Այժմ ընդհանրապէս այդ ձեւը այսպէս է գործադրւում. քաջանաները իրանց մէջ բաժանում են զիւղի աները օրինակատարութիւններ անելու համար, արդիւնքները կամ յանձնում են հաւատարմ

քաջանայի կամ շարթէ, շարթ միասին ժողովում են և իրանց ստացած արդիւնքը մէջ բերում և ապա հաւասար բաժանում: Այս ձեով ծխարածանութիւնը, այսինքն միմիայն օրինակատարութիւնների համար, կոխների տեղիք չի տալ, որովհետեւ ստացածը հաւասար բաժանւում է՝ բայց զժախտաբար շատ քիչ տեղ է պատահում որ սիրով լինեն քաջանայք և արդար վերաբերունքն դէպի միմեանց՝ ստացածը հաւասար բաժանելու մէջ: Հետեւում դրա առաջը առնում էին նրանով, որ պատուիրւում էր տուրքերը բերել եկեղեցի դիւղի մի տեղ, աւետարանի ընթերցմամբ օրհնել և յետոյ հաւասար բաժանել: Այժմ բնական տուրքերի փոխարէն կարելի է դրամ տալ փողերը ժողովել զանձապետի ձեռքը և կանոնաւոր բաժանել քաջանաների մէջ:

Այս կարգը շատ դժուար է մտցնել զբխաւորապէս այն պատճառով, որ իւրաքանչիւր քաջանային յատկացուելիք ծխերի թիւը բոլորովին անորոշ է և անկանոն: Հին կանոններում ծխերի քանակի համար սահմանած կանոններ չունենք: Այդ հարցը մեծ զարկ ստացաւ ներկայ դարում: Առաջին անգամ սահմանի տակ զրեց ծխերի հարցը Ներսէս Ե.: Նա 1853-ին մարտի 26-ի № 132 կոնգակով արձակած Արարադի կոնսիստորիայի վրայ, հրամայեց—ցուցակագրել բոլոր եկեղեցիները, զիւղերը—արական իգական անգամներով և ըստ թուոց «Բաւան Կոնսիստորիայի կարեն գտանել ոչ պակաս քան երեք հարիւր քսան կամ չորք հարիւր անձինք արական—իգական, նշանակել զմի քաջանայ և զերկուս դպիրս յեկեղեցիս գիւղօրէից: Իսկ նուշում ըստ հաշուեթուի տանց կամ անձանց արականաց և իգականաց նշանակել զքաջանայս և ուր լինիցին չորք քաջանայք նշանակել և զչորս դպիրս և զմի սարկաւազ, իսկ ուր իցեն երեք քաջանայք նշանակել զերիս դպիրս և զմի սարկաւազ և ըստ սոցին համեմատութեանց կանոնաւորել և վասն ամենայն եկեղեցեաց իւրաքանչիւր քաղաքս և ի գիւղօրայս ամենից նահանգաց:—Ներսէս Ե. որոշեց, որ իւրաքանչիւր 80 տուն ունենայ մի քաջանայ: Գէորգ Վ. թոյլ տուաւ որ իւրաքանչիւր փոքրիկ դիւղ՝ լինի թէ կուղ 10—20, 30, 40, մինչև 70 տուն, անպատճառ

մի քաճանայ պահի 70—ից աւելի 2 քաճանայ, եթէ բազմամարդ տեղ է՝ 100-ին մի քաճանայ: Եթէ զիւղը «սակաւածիւ է՝ սաճմանեացի նոցա յատուկ սեպհական քաճանայ, և եթէ առաւել իցէ քան զեօթանասուն՝ երկուս քաճանայս իսկ եթէ բազմամարդ առհարիւր տունն մի քաճանայ» (Կոնդակ 1868թ. 21 դեկ. № 562):

1889-ին իսկ նահանգական ատենանք երկու անգամ զիմում է սինօզին: Ընդդիմութիւն հայոց եկեղեցական օրէնքով քանի՞ ծուխը մի քաճանայ պիտի ունենայ, հարկատու անձանց հարկից ազատելու խնդրի նկատմամբ: Սինօզը 1891 թուի օգոստոսի 9-ին № 3093 գրում է «Եջմիածնի Սինօզը պատիւ ունի հաղորդելու, որ 50 տունը կարող է ունենալ մի քաճանայ և երկու զպիւր»:

1892-ի յունիսի 17-ին Սինօզը, Կեր. Արիստակէս եպիսկոպոսի վերջնական եզրակացութիւնը լսելուց յետոյ, որոշում է «Այն զիւղերում, որոնք բաղկացած են 150 անից, կարգուի մի քաճանայ, և որքան որ ձեռնհաս կլինի նա հովուել իւր ժողովուրդը, ուրիշին պաշտօնակից չձեռնադրել, իսկ 250 և 300 տուն ունեցող զիւղերում երկու քաճանայ կարգուին»:

Ահա այս է ծխարաժանութեան աստիճանական զարգացումը:

Ս. Արախանեանց խօսելով «քաճանայական խնդրի» մասին, գնում է մի շատ հիմնական հարց: Սինօզը կամ Կեր. Արիստակէս եպիսկոպոսը ունին արդեօք եկեղեցական—կանոնական հիմք 150 տուն նշանակելու ամեն մի քաճանայի և եթէ չունին, ի՞նչու չեն նշանակում 200, 300, նոյն իսկ 400 տուն: Թէ եկեղեցական—կանոնական հիմք չկայ 150 տուն նշանակելու, այդ պարզ է, որովհետեւ հին ժողովներում այդ մասին խօսք էլ չկայ: Սինօզի 150 տուն նշանակելը ամենամեծ թիւն է այդ խնդրի պատմութեան մէջ, երկու կաթուղիկոս 80 և 70 տուն են նշանակել: Սինօզը 1891-ին 50 տուն, իսկ 1892-ին 150 տուն է նշանակել: ապա ի՞նչով էին առաջնորդուում այդ կարգադրութիւն անողները, արդեօք նրանով որ մի քաճանայ 50-ից, 80-ից, 70-ից կամ 150-անից

աւելի չէր կարող հովուել: ամենին ո՛չ, որովհետեւ ներսեւե-ի նման անձը շատ լաւ էր ծանաշում ժողովրդին և նրան հովուելու կարիքի չափը: Ես էլ 50 ձեր քաճանաներից զանազան տեղերում հարցրել եմ, թէ քանի՞ տուն կարող են հովուել: Նրանք սկզբում մի դրական պատասխան տալ չէին կարողանում, մէջը ասում էր 50, միւսը 100, ոչ ոք 150-ի չհասաւ, որովհետեւ չէին կարողանում երեւակայել, որ 100, կամ 150 տուն ունեցող զիւղին թոյլ կտան մի քաճանայ ունենալու, երբ այդ նախապաշարմունքը վերցուեց և հարցը աւելի պարզ արուեց, բոլորը համարեալ ասանց բացառութեան պատասխանում էին 200 տունը ի՞նչ է, որ 300 տուն էլ լինի ասանց զժուարութեան կհովուենք: Գոնէ դրանց պատասխաններից և մեր հովիւների կարգադրութիւնների աստիճանական զարգացումից երեւում է, որ սկզբից հէնց անհաշիւ քիչ ծուխ ունեցող քաճանաների ձեռնադրութեան սովորութիւնն է եղել միմիակ հիմքը, որ այդքան քիչ ծուխ են յատկացրել մի քաճանային:

Այլապէս ի՞նչպէս լուծել այն հանելուկը, որ 150 տուն զիւղը 3 քաճանայ ունի իսկ 7000 տուն ունեցող Բազուն 10—11 քաճանայ:—

Որովհետեւ ծխերի թուիցն է կախուած քաճանաների ապահովութեան գլխաւոր հիմնաքարը, ուստի և մեր հոգեւոր վարչութիւնը ամենամեծ ջանքը պիտի անի կանոնադրելու այդ խնդիրը: Քաճանաները որոնք անդադար գանդատուում են արդիւնքների քիչութեան, ժողովրդից քիչ ասանալու, անապահով վիճակում գտնուելու մասին, հէնց որ ասում ես 200 տուն ունենաս էլ չես գանդատուիլ, խեղճ քաճանայի զեմքը մի ակնթարթում փոխում է, քի հարկէ ո՛չ, ի հարկէ ո՛չ, ուր է, եթէ Աստուծոյ ողորմութիւնը հասնի այդպիսի կարգադրութիւն անի մեր Հայրիկը, մենք ոչ մի գանդատի տեղ չենք ունենալ և ժողովրդի հետ հաշտ կապրենք: Ով տեսել է ժողովրդի և քաճանաների ծեծը, կախը, անլսելի հայհոյանքները արդիւնքի քիչութեան, քաճանաների շատութեան համար, նրա համար հասկանալի կլինի մեր քաճանա-

ների ազի արցունքները: Ժողովուրդը բարկացած գոռում է քահանայի վրայ՝ քեզ ո՞վ է տակ քահանայ դառնաս, մենք մի քահանայ ունեինք բաւական էր, մենք մի քահանայից աւել չենք կարող պահել, քեզ ո՞վ էր ասում արագ տարով համախոսական կազմես դաս մեր զլխին բեռն դառնաս: Քանի քանի անգամ կլսի զիւզ այցելողը այս խօսքերը:— Ահա մեր քահանաների և ժողովրդի խական պատկերը ծխի քանակի վերաբերմամբ:

Հարցն այս է, ունինք հնար դուրս գալու այդ աննախանձելի զրուծիւնից: Այո, ունինք, հարկաւոր է մի միայն Վեհափառ Հայրապետի և Արևոզի մի փառաւոր կարգադրութիւն և անարայման ու անյեղլի գործադրութիւն բոլոր ստորագաս մարմինների կողմից: Մեր Վեհափառ իւր Հայրիկ Մակդիրը ստացել է ժողովրդից, նա լաւ է ծանաչում ժողովրդի կարիքը: Արևոզական հայրերը ժողովրդի մէջ շատ տարի գործած անձնաւորութիւններ են և ժողովրդի պէտքերին ծանօթ, բարեհաճեն սահմաններ որոշել ծխերի վերաբերմամբ ամենաքիչը 150—200 տուն, կամ էլ աւելի, և զանազան կանոններ այդ ուղղութեամբ, պահանջելով խստիւ գործադրութիւն բոլորի կողմից և կտենե՞ք այդ չարիքը մի քանի ժամանակում բոլորովին վերջացած:

Ամենամեծ չարիքներից մէկն է մեզ համար՝ ո՛չ հետեւողականութիւնը և տրուած կանոնների զանցաւորութեան տալը: Ի՛նչ միջոցներով կարելի է կանոնաւորել այդ խնդիրը և հիմունքներ մշակելով գործադրութեան տալ, այժմ ինձ համար անդէպ է այդ մասին խօսելը, բայց չեմ գլանալ ասելու, որ թողնելով ընդհանուր կարգադրութիւնը բարձրագոյն հոգեւոր կառավարութեան, ստորագաս վարչութիւնները չպետք է լուռ ու մունջ իսկական հրամանի այլ նրանք իրանց եռանդով և սջակցութեամբ պիտի զիւրացնեն հոգեւոր իշխանութեան գործը: Այդպիսի եռանդի մի փառաւոր օրինակ տալիս է Ազեքսանդրօպոլի յաջորդ Արժ. Մատթէոս փարգապետը. նրա քայլը կարող է օրինակ լինել բոլոր մեր զգայուն յաջորդների և գործա-

կալների համար: Արժ. Հայրը տակ է տուել երկու տեսակ վիճակագրական թերթեր, մէկը զիւղերի միւսը քահանաների համար: 1) Չեք շատ ընդարձակ է, զբանով խմցւում է թէ քանի տուն կայ գիւղում, քանի արական և իգական քանի անասուն ունի տունը, ամեն մի շնչին քանի կոտ ցորեն է ընկնում տունը հարուստ է համարւում թէ աղքատ: 2) Չեք տեղեկութիւններ է պահանջում քահանաների մասին, թէ երբ է ձեռնադրուած, քանի անգամից է բաղկացած ընտանիքը, ուրիշ մարդկանց էլ խնամում է, շնչին ո՞րքան հող պիտի տային, այժմ ո՞րքան է տուած, հողը մէկին քանի է տալիս, ո՞րքան կալապտուղ է ստացել, մկրտութեան պատկի թաղման ժամաց—որքան է ստանաւ, քանի կենդանի ունի:

Հրաւէր ենք կարգում բոլոր մեր եռանդոտ յաջորդներին և գործակալներին կազմել այդպիսի վիճակագրական տեղեկութիւններ և եթէ կը ժուարանան համախմբել, թող ուղարկեն Արարատի խմբագրութեան, մենք ամենամեծ ուրախութեամբ կը ստաւորենք և կտանք Արարատում ամեն ամիս եղած նիւթերը: Թող իմանան որ միմիայն այդպիսի վիճակագրութիւնից յետոյ կարելի է հաստատ և որոշ կարգեր սահմանել քահանաների ապահովութեան համար: Արպէս զի հեշտացնենք վիճակագրող քահանաների գործը, կընենք այստեղ ընդհանուր ձեւ, որի մէջ կան մի քանի նոր հարցեր, որ չեն մտած չ. Մատթէոսի կազմած 2 ձևի մէջ:

Այլ ղժուարութեամբ կհասկանայ ներքեւում տրուած ցուցակը և կը ղժուարանայ տակ տալ խնդրում ենք բացատրութիւնների համար զիմել Արարատի խմբագրութեան: Մայր Աթոռի տարաւոր պատրաստ է ամեն ղիւրութիւն տալ գործակալներին տալարել տալու Ա. Եջմիածնում պահանջուելիք վիճակագրական ցուցակները:

Ահա օրինակը

ԵՐԱՆԻՍԻՆԻԱՆԻ ԿԱՆՈՆԱԿԱՆ ԵՄՊԵՐԱՏՐՈՐ

Թուահամար քստ հարզի.

Գիւղի անունը.

Քանի՞ տուն է.

Երկու սեռը միասին քանի՞ հոգի են:

Քանի՞ քահանայ ունի.

Քանի՞ անդամ ունի քահ. ընտանիքը.

Քահ. երբ է ձեռնադրուած.

Քանի՞ տուն կարող է կառաւարկել.

Քանի՞ տնով նրա տղրուսաւը կապահովուի:

Մէկ զլխին որքան հոգ է ընկնում (փութ).

Քահանային որքան ձրի հոգ է տուած.

Հոգը մէկին քանի՞ է տալիս.

Գիւղում քանի՞ մկրտութիւն է լինում տար.

Գիւղում քանի՞ պսակ է լինում տարէնը.

Գիւղում քանի՞ մահ է լինում տարէնը.

Կալսպատուղ որքան է ստանում.

Որքան է ստանում մկրտութիւնից.

Որքան է ստանում պսակից.

Որքան է ստանում թաղումից.

Որքան անօրհնէքից.

Որքան ժամոց.

Քանի՞ մօսիկ գիւղ կայ (մինչև 10 վերստ).

Քանի՞ վերստ հեռու են միմեանցից գիւղերը.

Ձմեռը հաղորդակցութիւնը ընդհատուում է այդ գիւղերի մէջ.